

**MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY - BUYUK MA‘RIFATPARVAR,
YOZUVCHI, PUBLITSIST, DRAMATURG VA JAMOAT
ARBOBI, JADIDCHILIK HARAKATINING
YETAKCHILARIDAN BIRI**

Mirsaidova Nilufar Sobirjonovna
Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti v.b filologiya fanlari nomzodu

**MAHMUDKHOJA BEKBUDIY – GREAT TEACHER,
WRITER, PUBLICIST, DRAMAIST AND PUBLIC FIGURE,
ONE OF THE LEADERS OF THE JADID MOVEMENT**

Mirsaidova Nilufar Sobirjonovna
*TDPU named after Nizomi, acting assistant professor, Candidate
of Philology*

[https://orcid.org/
0009-0005-9190-9694](https://orcid.org/0009-0005-9190-9694)

e-mail:
mirsaidova199@mail.ru

**МАХМУДХОДЖА БЕХБУДИЙ – ВЕЛИКИЙ ПЕДАГОГ,
ПИСАТЕЛЬ, ПУБЛИЦИСТ, ДРАМАТУРГ И
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ, ОДИН ИЗ ЛИДЕРОВ
ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ**

Мирсаидова Нилуфар Собиржоновна
*ТДПУ имени Низоми, и.о. доцент,
кандидат филологических наук*

Annotatsiya: Maqola jadidchilik harakatining eng oldingi saflarida turgan milliy ziyolilardan biri Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarix va xalq oldidagi yuksak xizmatlari haqida. Uning maktablar ochish, o‘quv va o‘quv tizimini yangilash, gazeta va jurnallar, darslik, kitob va risolalar chop ettirganligi, milliy dramaturgiya teatr sohasidagi xizmatlari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: jadidchilik, jadid adabiyoti, milliy matbuot, teatr, darslik, yangi maktab, ma‘rifat, adabiy meros, tarix, ma‘rifatparvar, istiqloq, matbuot.

Annotation: The article is dedicated to the enormous merits of Mahmudhodji Behbudi, one of the national intellectuals at the forefront of the Jadidist movement, to history and the people. Mention was made of his services in the field of opening schools, updating the education and training system, publishing newspapers and magazines, textbooks, books and brochures, and in the field of national drama.

Keywords: Jadidism, Jadid literature, national press, theater, textbook, new school, enlightenment, literary heritage, history, enlightenment, independence, press.

Аннотация: Статья посвящена огромным заслугам Махмудходжи Бехбуди, одного из национальных интеллектуалов, стоящих в авангарде джадидистского движения, перед историей и народом. Было упомянуто о его заслугах в области открытия школ, обновления системы образования и обучения, издания газет и журналов, учебников, книг и брошюр, в области национальной драматургии.

Ключевые слова: джадидизм, джадидская литература, национальная пресса, театр, учебник, новая школа, просветительство, литературное наследие, история, просветительство, независимость, пресса.

KIRISH

Mazkur maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi Turkistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayon, Turkistondagi jadidchilik harakati va Turkiston jadidlarining otasi va rahnamosi, mustaqil jumhuriyat g'oyasining yalovbardori, yangi maktab g'oyasining nazariyotchisi va amaliyotchisi, o'zbek dramachiligini boshlab bergan birinchi dramaturg, teatrchi, noshir, jurnalist Mahmudxo'ja Behbudiyning hayoti, faoliyati va fojiali vafoti xususida so'z yuritiladi. Shuningdek, mazkur maqolada biz Mahmudxo'ja Behbudiyning Turkistonda jadidchilik harakatining asoschisi sifatida, uning butun turkiy xalqlar tarixida tutgan ulkan xizmatlari haqida qisqacha ma'lumot berishga harakat qildik. Mahmudxo'ja Behbudiyning qoldirgan boy ijodiy merosini o'rganish borasida olib borilgan ishlar va jadidlar tomonidan yozib qoldirgan asarlarning yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishdagi ahamiyatiga e'tibor qaratildi.

Tariximizning qaysi davrini olmaylik, yurtimizda ilm ma'rifat va yuksak ma'naviyatga intilish hech qachon to'xtamaganini, xalqimiz dahosining o'lmas timsoli sifatida eng og'ir va murakkab davrlarda yaqqol namoyon bo'lib kelganini ko'rishimiz mumkin. Chorizm mustamlakasi davrida madaniy adabiy hayotimizning hech bir sohasi yo'qki, unda ulkan iste'dodli siymolar yetishmagan bo'lsin, o'z sohasining jonkuyar, fidoyi vakillari sifatida faoliyat ko'rsatmagan bo'lsin. Ma'rifat g'oyasini baland ko'tarib chiqqan jadid bobolarimizning faoliyati bunga yana bir yorqin misol bo'la oladi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Is'hoqxon Ibrat, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon, Sadridin Ayniy, Abduqodir Shakuriy, Saidrasul Saidazizov, Siddiqiy-Ajziy kabi yuzlab ma'rifatparvar, fidoyi insonlarning el-ulus manfaati, yurtimizni taraqqiy toptirish maqsadida amalga oshirgan ezgu ishlari avlodlar xotirasidan aslo o'chmaydi. Tariximizning so'nggi bir yuz ellik yildan ortiqroq davrida xalqimizning eng katta armoni bo'lib kelgan bugungi istiqlol kurtagi dastlab mana shu jadidlar ko'ksida nish urib yetilgan edi. XX asr o'zbek maorifi, madaniyati va matbuoti, qolaversa, bugungi mustaqillik tafakkurimiz, ehtimolki, shu jadidlar oldida burchlidir. "Usuli jadid", "usuli savtiya"

nomlari bilan shon-shuhrat qozongan yangi maktablarini Turkistonda dastlab shu ziyolilar tashkil qildilar. Mana shular birinchi bo'lib zamonaviy oliy maktab g'oyasini ilgari surdilar, o'nlab jamiyatlar, shirkatlar ochib, ular yordamida qanchadan-qancha yoshlarni ma'naviyatli va ma'rifatli qilishga harakat qildilar. O'zbek teatrining birinchi g'ishtini qo'ygan, nashr-u matbuotini boshlab bergan ham mana shu jadidlardir. Jadidlar o'z hisoblaridan maktablar ochishdi, yosh avlodni istiqlolga tayyorlashdi, she'r va maqolalar, sahna asarlari orqali milliy ongini shakllantirishga intildilar. Inqilob yillarida esa mustaqillik bayrog'ini baland ko'tardilar.

Mahmudxo'ja Behbudiy ham XX asr bo'sag'asidagi Turkistonning orzu armonlaridan biri sifatida maydonga keldi. U o'z davrining ijtimoiy-siyosiy harakatlarida faol qatnashgan davrning eng yirik namoyandasi, yangi zamon o'zbek madaniyatining asoschisi edi. Turkiston jadidlarining tan olingan rahnamolarining yetakchisi edi. U tariximizning g'oyat og'ir va murakkab bo'lgan bir davrda yashadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

M.Behbudiyning hayoti va ijodiy faoliyati haqida XIX asrning 20 - yillarda mahalliy matbuotda Sadridin Ayniy, Hoji Muin ibn Shukrullo, Laziz Azizzoda kabi zamondoshlari tomonidan bir qator maqola, xotiralar e'lon qilingan. Mahmudxo'ja Behbudiyning tarjimai holini yoritishda Hoji Muinning 1922-23-yillarda o'zi muharrirlik qilgan "Mehnatkashlar tovushi" (1922), "Zarafshon" (1923) gazetalarida chop etgan maqolalari muhim ahamiyatga ega. Behbudiy haqida bugungi kungacha e'lon qilinib kelayotgan Solih Qosimov, Ahmad Aliev, Naim Karimov, Sirojiddin Ahmedov, Sherali Turdiev maqolarida mana shu Xoji Muin qoldirgan ma'lumotlar asos qilib olinadi [4].

Akademik olim N. Karimovning e'tirof etishicha, Mahmudxo'ja Behbudiy va umuman jadid adabiyotini o'rganishga bel bog'lagan olimlardan biri va eng birinchisi Solih Qosimovdir. Uning "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" haftaligida [1990-yil 10-26-yanvar] "Behbudiy va jadidchilik" degan maqolasi chop etilgan. Ushbu maqolada Mahmudxo'ja Behbudiy hayoti va faoliyatini yangi tarixiy davr talablari asosida o'rganish ishida muhim

voqea bo'ldi. Olim bu tadqiqotida Behbudiy hayoti, ijodi va ma'rifiy faoliyatining eng muhim nuqtalarini fakt va dalillar asosida yoritib berdi. Ayni vaqtda Akademik olim N.Karimov bir qator olimlar Sh.Turdiyev, A.Aliev, S.Ahmad, B.Qosimov, X.Boltaboev, I.G'afurov, B.Do'stqoraev, X.Sayidovlarning uzoq yilgi izlanishlari tufayli behbudiyshunoslikning fan sifatida shakllanligini ta'kidlab o'tadi. [8]

O'zbek ensiklopediyasidagi "Mahmudxo'ja Behbudiy" maqolasi muallifi S.Qosimov adibning 6 ta darsligini qayd etadi: "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy" (Qisqacha umumiy geografiya), "Kitobatul atfol" (Bolalar maktublari), "Muxtasari tarixi islom" (Islomning qisqacha tarixi), "Madxali jug'rofiyai umroniy"(Aholi geografiyasiga kirish), "Muxtasar jug'rofiyai Rusiy" (Rossiyaning qisqacha geografiyasi) [8].

Behbudiy vafotining ikki yilligi munosabati bilan taniqli jadid ziyolilaridan biri Laziz Azizzoda shunday yozadi: "Uning qimmatini tarixning ma'lum bir bosqichida va tarixiy rivojlanishida qilgan xizmatlari uchundur. Behbudiyning xizmatlari fransuzlarning Jan Jak Russo, ruslarning Lomonosov, Chernishevskiy, Dobrolyubovlari, Kafqaz turklarining Fathali Oxundov va Najabbek Vazirovlari, tatarlarning Sh.Marjoniy va Q.Nosiriysi ila birdur. O'zbek ilmiy adabiyoti ham Behbudiy bilan boshlanib, yangi bir yo'lga kira boshladi. Behbudiy eng avval Turkistonni chor hukumati qo'lidan qutqarish g'oyasini elga talqin qiluvchilardan, aholini ezilganini birinchi sezganlardan va bu haqda turli usta yo'llar ila xalqni istiqbol kurashiga chaqirganlardandir. Turkistonning uyg'onish davrini uch qismga - maorif, matbuot va jamiyatga bo'lib, shu davr rahbarlarini tekshira boshlasak, bu harakatlarning boshida Behbudiy turganini ko'ramiz. [Maorif va o'qituvchi]. M.Behbudiyning sha'niga aytilgan mazkur e'tiroflar uning maorif va madaniyatimiz tarixida tutgan o'rni ham, milliy ozodlik kurashidagi xizmatlari ham, umuman, turkiy xalqlar tarixida qoldirgan muborak izlari ham aniq ifodalangan.

Mahmudxo'ja Behbudiy 1875-yilning 19-yanvarida (hijriy 1291, 10- zulhijja) Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida ruhoniylar oilasida dunyoga kelgan. Otasi Behbudxo'ja Solihxo'ja o'g'li turkistonlik, Ahmad Yassaviyning avlodlaridan, ona tomonidan bobosi Niyozxo'ja urganchlik bo'lib,

amir Shohmurod zamonida (1785-1880) Samarqandga kelib qolgan. 1894-yilda otasi, imom xatiblik bilan shug'ullanib kelgan Behbudxo'ja vafot etadi. Yosh Mahmudxo'ja tog'asi qozi Muhammad Siddiqning tarbiya va qaramog'ida o'sib voyaga yetadi. Arab sarfu nahvini kichik tog'asi Odildan o'rganadi. 18 yoshidan qozixonada mirzolik qila boshlaydi. Behbudiyning maktab madrasa hayoti haqida ma'lumotlar nihoyatda kam. Uning zamondoshlari bilan bo'lgan suhbatlaridan ayon bo'ladiki, Behbudiy dastlab Samarqand madrasasida, so'ngroq Buxoroda yaxshigina tahsil ko'rgan. An'anaviy madrasa ilmini puxta egallagan Behbudiy 1915-yilda etnograf G.Andreev savollariga javob berar ekan, madrasa tahsilini alohida tilga olgani ma'lum. Xullas, an'anaviy tahsil, so'ng esa o'z ustida qunt va sabot bilan ishlash orqali Mahmudxo'ja shariatning yuksak maqomlari – qozi, mufti darajasigacha ko'tariladi.

1899-1890-yillarda Behbudiy buxorolik do'sti Hoji Baqo bilan haj safariga chiqadi. "1318 sanai xijriyasi tavofi Baytullog'a Qafkaz yo'li ila Istanbul va Misr al Qohira vositasi-la borib edim. Muddati safarim sakkiz oydan ziyoda cho'zilib edi" – yozadi Behbudiy bu haqda. Dunyo ko'rishi izsiz ketmaydi. Safar yangi maktab haqidagi qarashlarini mustahkamlaydi. Uning tashabbus va g'ayrati bilan 1903-yilda Samarqand atrofidagi Halvoyi (S.Siddiqiy), Rajabamin (A.Shakuriy) qishloqlarida yangi maktablar tashkil topadi. Adib ushbu maktablar uchun darsliklar tuzishga kirishadi. Ketma-ket uning "Risolai asbobi savod" (1904), "Risolai jug'rofiya umroniy"(1905), "Risolai jug'rofiyai Rusiy"(1905), "Kitobat ul atfol" (1908), "Amaliyoti islom"(1908), "Tarixi islom"(1909) kabi kitoblari paydo bo'ladi.[4]

Mahmudxo'ja Behbudiy bir qator darsliklar ham yozdi. "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy" (Qisqacha umumiy geografiya), "Kitobatul atfol" (Bolalar maktublari), "Muxtasari tarixi islom" (Islomning qisqacha tarixi), "Madxali jug'rofiyai umroniy"(Aholi geografiyasiga kirish), "Muxtasar jug'rofiyai Rusiy" (Rossiyaning qisqacha geografiyasi). Shulardan bittasi – "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy" asari haqida to'xtab o'tamiz. Asarning to'la nomi "Kitobi muntaxabi jug'rofiyai umumiy va namunai jug'rofiya". 1905-yil 24-avgustda Sankt-Peterburg senzurasidan ruxsat olinib, 1906-yil Samarqandda G.I.Demurov

matbaasida chop etilgan. 106 sahifadan tashkil topgan. Muallif bu “qadim” fanga taaluqli “turkiy, arabiy, forsiy, rusiy lug‘atlariga tasnif bo‘lgan o‘ttuz qadar qadim va jadid kutub va risonli jug‘rofiya, hay‘ati riyoziy, tarixiy, tabiiy”lardan va yana juda ko‘p turli tuman ma‘lumot va manbalardan foydalanib yozganini ma‘lum qiladi. “Jug‘rofiya degan so‘z yunoniy, lug‘ati arabiyga ta‘rifi ard ma‘nosiga ya‘ni yer va tufroqni bayon qilaturg‘on ilmni aytilur”, deya izoh beradi muallif. So‘ng Behbudiy uning turlariga to‘xtaydi. “Chunonchi, - yozadi u, - yerni shakldan, osmon ila Yer arosidagi xosiyati va Osmondagi nimarsalar ila nisbati va harakatidan bayon qilaturg‘on ilmni “jug‘rofiyai riyoziy”, yerni xosiyati, tufroq past balandligi, har xil giyohu konlari, tog‘- daryo, ko‘l mijozi havosidan bahs qilaturg‘on ilmni jug‘rofiyai tabiiy deb atalur” [4].

Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Kitobat ul-atfol”, Saidahmad Vasliyning “Adib ud-din”, Abdulla Avloniyning “Birinchi muallim”, A.Ibodiyning “Tahsilul alifbo” metodik qo‘llanmalari usuli jadid muallimlari qo‘lida tez-tez ko‘rina boshladi.

Mahmudxo‘ja 1903-1904-yillarda Moskva, Peterburgga boradi, 1906-yilda Qozon, Ufa, Nijniy Novgorodda bo‘ladi. Bular sayohat emas, xizmat safari edi. Masalan Nijniy Novgorodda 1906-yilning 23-avgustida Rossiya musulmonlarining turmush va madaniyati muammolariga bag‘ishlangan qurultoy chaqiriladi. Behbudiy bu qurultoyda Turkistonliklar guruhini boshqaradi va katta nutq so‘zlaydi. Asrlar davomida qotib qolgan eski ta‘lim tizimi, uning vositalaridan voz kechib, omma uchun yangilik bo‘lgan yangi ta‘lim usulini tadbiiq etish, ular uchun darsliklar yaratish, albatta katta mehnat va va yana ma‘lum ma‘noda matonatni ham talab qilar edi. Yangi maktab muallimlari bolalarga nafaqat ta‘lim, balki tarbiya berishni ham o‘z oldilariga maqsad qilib qo‘ygan edilar. Bu haqda fikr yuritganda buyuk ma‘rifatparvar Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir” nomli mashhur hikmatli so‘zlarini eslash o‘rinlidir. Buyuk ma‘rifatparvar bobomizning bu so‘zlari asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi vaqtda ham biz uchun nihoyatda dolzarb va ahamiyatlidir.

“Usuli jadid” maktablarida o‘qitish tizimi va metodikasining yangilanishi Behbudiy faoliyatida ham kuzatiladi. “Usuli jadid” maktablarida hamma o‘qish huquqiga ega bo‘lgan. Maxmudxo‘ja Behbudiyning “usuli jadid” maktabidagi o‘qitish ishlari quyidagi tartibda olib borilar edi: “Maktab ikki bosqichdan iborat bo‘lib, birinchi bosqich – ibtidoiy qism, deb nomlangan. Buning tahsil muddati to‘rt yil. Birinchi yilida forscha va arabcha, yozuv hamda o‘qish o‘rganilgan. Suralar yod olingan. Hisob darsi o‘rgatilgan. Umuman bir yil davomida yozmoq o‘qimoqni to‘liq o‘rganganlar. Ikkinchi yilida xaftiyak, imon va e‘tiqoddan dars, fors, turkiy va arab tilida she‘rlar, qasidalar o‘qitilgan. Uchinchi yilida Qur‘oni Karim, islom ibodati, tajvid, Sa‘diydan nasihatlar, fors va turkiy til puxta o‘rgatilib, undan insholar yozdirilardi. Hisobdan turli taqsimot va ish yuritish kabi zaruriy jihatlar o‘qitilgan. To‘rtinchi yilida esa Kalomu Sharif, mufassal tajvid, forsiy va turkiy nazm va nasr, axloq darsi, turkiy va forsiy til, hisob tarix, jo‘g‘rofiya o‘qitilgan. Bu to‘rt sinfni tamomlagan bolalarni muallimlarning o‘zi taqsimlagan. Xohlasa ikkinchi bosqichga qoldirar, ularning o‘zlashtirishlariga qarab madrasaga yuborar, bolaning o‘zi xohlasa Yevropa maktablariga yuborar yoki tirikchilik uchun ishlashga yo‘llanma berardi”.

Behbudiyadib sifatida “**Padarkush**”dramasini yaratgan. 1913-yilda Samarqand shahrida nashr etilgan bu drama u yoshlarning (ular xoh kambag‘al, xoh badavlat oilaga mansub bo‘lsin) ilmi, madaniyatli bo‘lishlari lozimligini qayd etgan. Aynan Mahmudxo‘ja Behbudiyning teatr sohasidagi xizmatlari eng buyuk xizmatlaridan bo‘lib, milliy ong va madaniyatimiz tarixida g‘oyat katta rol o‘ynadi. Buni faqat dindoshlari, millatdoshlari emas, boshqalar ham e‘tirof etganlar. Mashhur turkolog A.N.Samoylovich 1916-yilda Behbudiyning “Padarkush” asarini Toshkentning “Kolizey”ida Avloniy truppassi ijrosida tomosha qilar ekan, Toshmurodning o‘z uyiga o‘g‘rilikga kirib, otasini o‘ldirishidan xalqning junbushga kelganini yozadi [10].

“Padarkush” – o‘zbek dramachiligining hamma yakdil e‘torof etgan birinchi namunasidir. Mutaxassislar uni ham janr, ham mazmuniga ko‘ra yangi o‘zbek adabiyotini boshlab bergan bir asar sifatida baholaydilar. Muallif “Milliy fojea” deb

atagan 3 parda 4 manzarali bu hajman juda ixcham, mazmunan nihoyatda sodda va jo'n. U jaholat va nodonlik haqida, o'qimagan bolaning buzuq yo'llarga kirib, o'z otasini o'ldirgani haqida hikoya qiladi. Orqa oldini o'ylamagan boyning Toshmurod ismli o'g'li bor. O'g'li o'qimagan. Boy atrofida gapiga kirmaydi. O'g'lini o'qitmaydi, oqibatda u ko'cha bezorilariga qo'shiladi. Restoranda maishatga puli yetmay, sheriklarini tunda uyiga boshlab kiradi. Boy uyg'onib ularni sezib qoladi, boyning o'z o'g'li boshliq o'g'rilar boyni o'ldirib pulini olib ketadilar. Xulosa jaholat va nodonlik otaning ham bolaning ham boshiga yetadi. Agar butun boshli millat shu ahvolda tushsachi?!

"Padarkush" dastlab Samarqandda 1914-yilning 15-yanvarida sahnada qo'yildi. "Xalq nihoyatda ko'p kelib belat yetmagani va joyni yo'qligi uchun uch-to'rt yuz kishi qaytib ketdi",- deb yozadi mahalliy matbuot [9]. B.A.Pestkovskiy 1922-yildagi "Inqilob" jurnali sahifalarida e'lon qilingan "O'zbek teatri tarixi" maqolasida uning maydonga kelish tarixi haqida fikr yuritarkan, "O'zbek teatri asosini qo'yib beruvchi Samarqandlik Mahmudxo'ja Behbudiydir" deb yozadi.

O'zbek dramaturgiyasiga, umuman, teatriga poydevor qo'ygan bu mumtoz asar o'z davrida Abdulla Qodiriyning "Baxtsiz kuyov" dramasi, Mirmuhsin Fikriyning "Befarzand Ochildiboy", Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Yangi saodat" kabi qissalarining yaratilishiga turtki bergan.

1929-yilda Qozonda bosilib chiqqan "O'zbek adabiyoti" kitobida esa "O'zbek milliy adabiyotining negiz toshini Behbudiy va Fitrat qo'yib berdi" [8-bet] degan e'tirofga duch kelamiz.

M.Behbudiy hayoti va faoliyatiga bo'lgan qiziqish ma'rifatparvar adibning sirli ravishda g'oyib bo'lishi, so'ngra fojiali tarzda vafot etishi bilan bog'liq. M.Behbudiyning shu vaqtga qadar mufti, ham Turkiston jadidlarining otasi sifatida katta e'tibor qozonganligi sababli uning o'limi butun Turkistonni, turkiy olamni tom ma'noda larzaga keltirdi. Behbudiyning sodiq do'stlari va izdoshlari ustoz halok etilganidan bir yil o'tgach, 1920-yilning aprel oyida xabar topganlar. Ular shu vaqtning o'zidan oq Behbudiy o'limi sirlarini bilishni, uning jasadi qaerga dafn etilganini aniqlashni shogirdlik burchi, deb bilganlar. Abdurauf Fitratning "Behbudiyning sag'anasin

izladim" [2] she'ri, Sadridin Ayniyning "Behbudiy ruhiga ithof", "Behbudiy Afandini esga tushirib, qatl va qatlgohga hitoban", hassos shoir Cho'lponning "Mahmudxo'ja Behbudiy xotirasiga" nomli marsiyalari yoziladi [11]. Bu she'rlar Turkiston jadidlarining otasi Mahmudxo'ja Behbudiyning vafoti munosabati bilan yozilgan bo'lib, biz bu she'rlarda buyuk vatanparvar Behbudiyning o'limi millatning fojeasi ekanligini anglaymiz va bu yo'qotish turkiy xalqlar orasida juda katta yo'qotish ekanligini chuqur iztirob va alam bilan his qilamiz.

Muhokama va natijalar

Ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiy o'zi ilgari surgan "Dunyoda turmak uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur, zamona ilm va fanidan bebahra millat boshqalarga poymol bo'lur" degan haqqoniy fikrlar asosida jadidlarning sa'yi xarakatlari bilan tashkil topayotgan yangi maktablarda bolalarga dunyoviy fanlarni o'qitish g'oyasini ilgari surdi. Aynan shu g'oya Turkiston ahlining ongu shuurini uyg'otishga da'vat etgani bejiz emas albatta. Aynan jadid ziyolilarining, ayniqsa, Mahmudxo'ja Behbudiyning sa'yi harakatlari o'laroq milliy maktablarda dunyoviy fanlarni o'qitish ham yo'lga qo'yildi.

Behbudiyning fikricha ma'rifat uchun birgina maktab kifoya qilmasdi. Zamon va dunyo voqealari bilan tanishib bormoq, millat va Vatanning ahvolidan, kundalik hayotidan ogoh bo'lmoq kerak edi. Binobarin, millat uchun shunday oyna kerak ediki, unda u o'z qabohatini ham, malohatini ham ko'ra olsin. Mahmudxo'ja Behbudiy "Teatr - bu ibratxonadir" degan g'oyani ilgari suradi va o'zbek milliy dramaturgiyasiga ham tamal toshini qo'yadi.

Jadidlar zulm va zo'ravonlikni, sinfiy kurashni, millatni qoq ikkiga ajratib orasiga nifoq va dushmanlik solishni rad etdilar va haq bo'lib chiqdilar. Bugun ular muqaddas tutgan yurt ozod va mustaqil bo'ldi. Ular jon fido etgan istiqloq avlodlariga nasib etdi. Millat va vatan mustaqilligi yo'lida fido bo'lganlar esa shu millat va vatan umri qadar boqiydir.

Yangi jamiyat bunyodkori bo'lmish yangi insonni tarbiyalashda jadid bobolarimizning bizga qoldirib ketgan ma'naviy-ma'rifiy va adabiy meroslarining qiymati esa bugungi kunda g'oyatda muhimdir.

Xulosa

Xalqimizning ulug' farzandlari sho'rolar hukmronligining hamma bosqichlarida ham Millat, Vatan istiqboli uchun kurashganlar. Bu sohada ayniqsa Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon, Abdulla Avloniy kabi mutaffakkirlarning hayot yo'li va faoliyati yoshlarimiz uchun hayot maktabidir.

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida jadid ziyolilarimizning ulkan iste'dodi va zakovati tufayli yaratilgan asarlarni bugungi kunda xalqimizga, yoshlarimizga tanishtirish o'zbek ziyolilarining muqaddas burchidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. Ikki jildlik. – T.: Ma'naviyat, 1998.
2. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. – T.: Ma'naviyat. 2000.
3. Behbudiy Mahmudxo'ja. Tanlangan asarlar – T.: Ma'naviyat, 2005.
4. Behbudiy.Mahmudxo'ja Tanlangan asarlar.– T.: Ma'naviyat, 1997.
5. Dolimov U. Turkistonda jadid maktablari. – T.: Universitet 2006.
6. Dolimov U. Milliy uyg'onish pedagogikasi. –T.: Noshir, 2012.
7. Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari. – T.: O'zbekiston, 2008.
8. Karimov N. Mahmudxo'ja Behbudiy. – T. 2010.B.7.
9. Oyna jurnali. 1913 yil. 5 - son
- 10.Самойлович А.Драматическая литература сартов. Петроград.1917.Б.3-6.
11. Cho'lpon. Yana oldim sozimni. – T.: 1991.B.401.

